

Färgarns damm - Den bortglömda dammen

I mitten av Lysekil ligger vad vi idag kallar plastgräset. För dem som föddes efter år 1970 är plastgräset endast en idrottsplats, en plats som förmodligen inte har så stor betydelse. Men innan 1970 låg där Färgarns damm, en plats som har spelat stor roll i Lysekils utveckling. Med olika variationer på stavning genom åren gömmer Färgarns damm en lång historia bakom sig, med allt från valfynd till krutkällare.

Valfyndet

Det var år 1883 i Lysekil som utgrävningar startade i Färgarens damm då dammen skulle omvandlas till vattenreservoar. Vid utgrävningarna fann de kotor av en grönlandsval. Enligt Per Stenros från sällskapet Strömstierna hittades fyndet på en höjd av cirka 30 meter över nuvarande havsnivån. Han säger ”De funna valkotorna visar att havet då delade vad som senare blev Lysekil. Nuvarande Lyseslätten låg under vatten, vilket avsnörde yttre delen av Stångenäset från fastlandet”. Kotorna skickades först till Naturhistoriska museet i Göteborg för att analyseras och resultaten visade att kotorna var cirka 6250 år gamla. En av kotorna skänktes till Naturhistoriska museet och 1908 lämnades resten av kotorna som upptäckts i Färgarens damm över till Vikarvets Bohusmuseum, där de finns än idag.

Men det var inte i Lysekil som de första Bohuslänska valfynden dök upp, det var faktiskt i Skredsvik på 1860-talet. Thomas Andersson skriver i Lysekils Posten år 1970 om valfynden som hittats runt i Bohuslän. Där skriver han att Bohuslän är det landskap i Sverige som har flest fossila fynd av arktiska valar och sälar. Det är inte så konstigt om man tänker på att havsytan

förändrades efter inlandsisens avsmältning. I mitten av Bohuslän var marken 150 meter högre då än vad den är nu och miljön såg helt annorlunda ut.

Bilder från Vikarvets bohuseum där kotorna finns idag.

Bemärkelsedag för köpingen

Den 16de juni 1891 skriver Bohusläningen om en ”verklig bemärkelsedag för köpingen”. Det var en glädjefylld dag då arbetet med vattenledningarna var färdiga och vattnet i Färgarens damm hade filtrerats. Under ledning av ”ingenjören Mathiesson från Göteborg samt under ledning af köpingens ingenjör herr Hjelmgren samt en nitisk och intresserad kommunalnämnd” hade arbetet fulländats. I artikeln märks en enorm stolthet och glädje över de nya vattenledningarna, de skriver bland annat ”Det utgör en heder för samhället att, låt vara genom betydande uppoffringar, hafva förskaffat sig ett godt och njutbart drickesvatten, Huru mycket detta skall bidra till allas helsa och trefnad inses lätt.”

Gott betyg från läkare

Några år senare 1895, i dåvarande Lysekils Posten berättar de om det sjunde allmänna Svenska läkarmötet som hölls i köpingen. Där pratar de bland annat om Färgarens damm och huruvida den har haft en positiv hälsoeffekt på folket i Lysekil. I artikeln skriver de att det var uträknat att vattentillgången från färgarens damm skulle räcka till 3000 personer med en förbrukning av 90 liter/per dygn och person. Under en kemisk undersökning såg de att Lysekils vatten är jämförligt med Göteborgs vattenledningssystem och de ser även att vattnet innehåller betydligt färre bakterier än det som inte är filtrerat. ”Af köpingens 405 gårdar hafva 104 vattenledning inledd i köken, 28 endast vattenkastare på gården.” Omdömet från Stockholms förste stadsläkare professor Linroth var väldigt bra. Han ansåg att Lysekil stod väldigt högt när det kommer till hygien. Han hade rest runt i olika kommuner i Sverige och kollat på vattenanordningar men inte sett något som gick att jämföra med Lysekil.

Användes för att släcka bränder

”Eldsvåda. På fredags morgon kl. 6 alarmerades brandkåren härstädes från Skottgränd, varest eld

utbrutit i f.d. snickare Henrikssons verkstad.” Det skrevs i den nya Lysekils-Kuriren onsdagen den 18 maj 1918. Branden släcktes med hjälp av vatten från färgarens damm, detta var inte första gången vattnet från färgarens damm hade använts vid krissituationer. Elden släcktes efter en halvtimme och klockan 8 på morgonen kunde brandmännen lämna platsen.

I Lysekils Posten står det att Färgarens damm var en populär skridskorink bland Lysekils bor under 1920-talet och stadens bandylag spelade flera matcher på dammen men år 1948 förbjuds skridskoåkningen av vattenverkstyrelsen då dammen börjat användas som vattentäkt. Gång på gång upplyser Lysekils Posten att det är förbjudet för barn och djur att bada och leka runt dammen.

Åse Olsson berättar

En som växte upp i ett av husen som låg granne med Färgarens damm var Åse Olsson. Hon berättar att det fanns ett stängsel runt dammen som nästan gick ända fram till huset där hon bodde, så att man inte kunde komma in då dammen var en vattentäkt.

Stängslet som Åse nämner syns till vänster på bilden, bilden är tagen från gatan där Åse växte upp.

Bild tagen innan Åses barndomshem byggdes, det kom att ligga längst till höger på bilden.

Hon berättar olika detaljer om miljön och hur det såg ut runt om Färgarns damm. På ena kortsidan var det en tjock mur, ”den var säkert mer än 1 meter bred” och förhindrade vattnet från att rinna ut. På andra kortsidan fanns en liten strand där de brukade bada när det inte var förbjudet att hålla till vid dammen. Vid vägen upp från stranden var det klapperstenar och ett flertal buskar med olika slags bär där bland annat lingon och blåbär. Ungefär där kronbergshallen ligger idag fanns en liten äng och lite längre bort låg en ladugård. På ena långsidan satt Åse ofta på vintern och kollade på bandy matcher, berget fungerade som en slags läktare för publiken som tittade på. Hon minns också hur hennes pappa, Sven Gunnarsson berättat att han spelat bandy på dammen under 20-talet. Hon beskriver den stora bergsväggen mitt emot, under vattentornet och hur man kunde se nästan som olika nivåer av vart ytan på vattnet hade gått och att det i berget gömde sig en krutkällare.

Stranden omringad med stängsel då Färgarns damm var en vattentäkt.

Krutkällaren

Åses man, Lars Olsson beskriver hur han i 44 år jobbade som dynamit/krut säljare på järnmagasinet AB i Lysekil. Han beskriver krutkällaren som järnmagasinet hade vid Färgarns damm som en betong bunker, där man var tvungen att ta sig igenom två dörrar för att komma in. Han uppskattar att det kan ha funnits 200 kilo krut och runt ett ton dynamit inne i krutkällaren. Placeringen av källaren var väl uttänkt då om en olycka skulle ske så skulle den ligga lite avsidet och på säkert avstånd från bebyggelse och människor. Senare på 60-talet flyttades krutkällaren då de började byggas skolor runt Färgarns damm.

En liten kuriosita som Lars delar med sig av var att dynamiten i början fraktades med häst och vagn med hjälp av ett av de tre åkerierna i Lysekil. Priset för en vanlig last var två kronor men om det var mycket last fick de betala så mycket som fyra kronor.

Vattenbrist

Stängslet som Åse berättade om togs bort så småningom och folk gick tillbaka till att bada och åka skridskor på dammen. Det var i juni 1951 som vattenverk styrelsen utträttade ett förbud mot trädgårdsbevattning med kommunalt vatten på grund av vattenbrist. Skulle man spola av bilen eller vattna i trädgården fick vatten från Färgarns damm användas istället. Fyra år senare, 1955 skriver Lysekils Posten att IFK Lysekil spelar sin första träningsmatch i bandy på dammen.

Bild tagen år 1957 av Åse när hon och hennes vänner åker skridskor på Färgarns damm.

Idrottsplats

1963 börjar diskussioner angående bygge av skolor runt färgarns damm. I ett protokoll från skolstyrelsen 1964 yttrar sig idrottsnämnden om behovet av en idrottsplats ”Denna idrottsanläggning bör omfatta gräsplaner, hoppgröpar, löparbanor samt anordningar för fotboll, handboll etc. Idrottsanläggningen bör också innefatta en landisbana.” Olika skisser och förslag visades i protokollet på att idrottsplatsen skulle ersätta Färgarns damm och de kom fram till att ”Skolanläggningen ansluter sig på ett utmärkt sätt till den planerade idrottsanläggningen å dammens nuvarande plats.”

Bild på kronbergsskolan 1968, färgarns damm syns i bakgrunden. Bildkälla: Lysekils kommunarkiv

Civil ingenjören Curt Janding fick i uppdrag att skriva ett PM (år 1968) med förslag till ”idrottsplatsens disponering och inpassning i terrängen”. Dokumentet inleds med ”Runt Färgaredammen i nordöstra delen av Lysekils stad har byggts upp ett skolcentrum med gymnasium, hög- och mellanstadieskola samt yrkesskola. Färgaredammen som tidigare ingick som en del i stadens vattenförsörjningssystem har sedan många år ej längre någon sådan funktion. I samband med anläggandet av vatten- och avloppsledning för skolorna har dammbyggnaden vid utloppet raserats och vattenytan sänkts. Sprängstenmassor har tippats i dammen”. Curt Janding gav förslag att det skulle finnas minst en: löparbana, fotbollsplan, ishockeyrink, tennisplan, basketplan, badmintonplan, kulstötningsskott, längdhopp- och höjdhoppsskott. Något som är svårt att tänka sig hur det skulle få plats om du besöker platsen idag.

Nya läroverket hade byggts, framför syns Färgarns damm
Bildkälla: Lysekils kommunarkiv

Här är läroverket 2017.

De flesta av Curt Jandings idéer gick igenom och det beslutades att Färgarns damm skulle tömmas.

År 1970 fyllde de igen Färgarns damm, utfyllnaden skedde med sprängstenmassor som tippades i dammen. Nu var Färgarns damm ett minne blott och bygget av idrottsplatsen var i full gång.

Stort tack till:

Eva Edvinsson på Lysekil kommuns arkiv
Per stenros från sällskapet Strömstierna
Åse och Lars Olsson
Ann-Charlotte Strömwall & Monika Rudbeck Brohed
från Vikarvet

Frida Andersson
fridaabusiness@gmail.com